

ἐπέτων ὡς βέλη σιγηλά, ὅπως κρυβῶσιν εἰς τὸ νυκτερινὸν αὐτῶν καταφύγιον. Τὰ ὑψιτενῆ καὶ μελανὰ σώματα τῶν πευκῶν καὶ τῶν πιτύων διεκρίνοντο ἐν τῇ ὀμιχλώδει ἀποστάσει, ἀκίνητα καὶ μελανὰ, ὡς σκιαὶ πενθοφόρων. Ἐπεκράτει ἡ συνήθης πρὸ τῶν καλοκαιρινῶν ὄμβρων πληκτικὴ νηνεμία. Θὰ ἔλεγεσ ὅτι καὶ ἡ ἄψυχος φύσις ἐπένθει μεθ' ἡμῶν.—Μικρὸν πρὶν εἰσέλθωμεν εἰς τὴν σκοτίαν τοῦ δάσους παρέκυψα ἐκ τῆς θυρίδος τῆς ἀμάξης ὅπως ἰδῶ ἔτι ἀπαξ τὸν ὑψηλὸν *Χιορόσκουφορ*. Κωνικὴ δέσμη πορφυροχρῶσων ἀκτίνων, ἐκ τῆς δύσεως ἐξακοντιζομένη, ἐχρωμάτιζε τὴν λευκὴν αὐτοῦ κορυφὴν καθιστῶσα μοι διακριτὸν τὸ ἐπ' αὐτῆς ξενοδοχεῖον, ἀλλὰ πρὸς στιγμὴν μόνον. Δάκρυα πλημμυρῆσαντα, ἐθάμβωσαν τοὺς ὀφθαλμούς μου.—Ἐντεῦθεν ἐπεράσαμεν μετὰ τοῦ Πασχάλη! Ἐντεῦθεν μοὶ ἔδειξε τὸ ξενοδοχεῖον. Ὅποια ἀντίθεσις μεταξὺ ταύτης καὶ ἐκείνης τῆς ἐσπέρας! Καὶ ὅμως ἡ αὐτὴ σιγὴ, ἡ αὐτὴ γαλήνη!—Ἐκεῖ ἀνελογίσθη, ὅποια τρικυμιώδης ἀγρία ταραχὴ θὰ ἐπεκράτει ἐν τῇ καρδίᾳ τοῦ ἀτυχοῦς νέου κατὰ τὴν μαγικὴν, τὴν γαληνιαίαν ἐσπέραν τῆς συναντήσεώς μας. Διαρκεῖς ἀνατριχιάσεις διέδραμον τὸ σῶμά μου! Πόσον ἀληθὴς ἦτον ἡ μελαγχολικὴ ἐκείνη ποίησις! Πόσον φυσικὴ ἡ ἐπ' ἐμοῦ ἐπιδρασίς της! Καὶ πόσον, πόσον ταχέως, φεῦ! ἐξεπληρώθη ἡ θλιβερὰ αὐτῆς ὑπόσχσις. Τὰ δάκρυα κατέκλυσαν ἐκ νέου τοὺς ὀφθαλμούς μου. Οἱ στίχοι ἐπανῆλθον αὐτομάτως ἐπὶ τὰ χεῖλη μου:

Ἐπὶ πάντων τῶν ὁρέων
ἡσυχία βασιλεύει·
ἐπὶ τῶν κλαδίσκων πλέον
οὔτε φύλλον δὲν σκαλεύει.
Τὰ πτηνὰ ταῖρι ταῖρι
κοιμῶνται σιγὰ κ' εὐτυχῆ—
Ὡ, καρτέρει, καρτέρει,
καὶ σὺ θὰ κοιμᾷς ἐν βραχεῖ!

G. M. BIZYHNOS

Ὁ γνωστὸς ἑλλημιστὴς κ. Γουστάβος d'Eichthal, ὅστις καὶ ἄλλοτε ὑπεστήριξε τὴν ἀνάγκην τῆς παραδοχῆς τῆς ἑλληνικῆς γλώσσης, ὡς γλώσσης διεθνούς, λαθῶν τὸ ἐνδόξισμον ἐκ διατριβῆς καταχωρισθείσης ἐν τῇ ἀρτιφανεῖ «Φυσιολογικῇ Ἐπιθεωρήσει», ἐδημοσίευσεν ἐν τῇ «Ἐπιστημονικῇ Ἐπιθεωρήσει» (*Revue Scientifique*) τὸ κατωτέρω πολλοῦ λόγου ἄξιον ἄρθρον.

ΠΕΡΙ ΤΗΣ ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΓΛΩΣΣΗΣ

ὡς γλώσσης κοινῆς τῆς ἐπιστήμης.

Ἐν τῷ τεύχει τῆς 13 Ὀκτωβρίου ἡ Ἐπιθεωρήσις τῆς φυσιολογίας (*Revue de Physiologie*) ἐδημοσίευσεν σπουδαιοτάτας παρατηρήσεις περὶ τῆς ἀνάγκης κοινῆς ἐπιστημονικῆς γλώσσης· συγχρόνως δὲ κατεδείκνυ μετὰ θλίψεως ὅποῖον κενὸν ὑπάρχει ἐν τῇ ἐπιστῆμῃ,

ἀφ' οὗτου δὲν γίνεται πλέον χρῆσις τῆς λατινικῆς. Εἶναι τοῦτο ζήτημα, εἰς ὃ ἀπὸ μακροῦ χρόνου ἡσυχολήθη, ἐπεθύμουν δ' ἂν μοὶ ἐπιτρέπετε νὰ ὑποβάλω ὑμῖν διὰ βραχέων τὴν λύσιν, ἣν ἐπισταμένως μελετήσας τὸ θέμα κρίνω ὡς τὴν καταλληλοτάτην.

Πρὸ τούτου ὅμως ἐπάναγκες νὰ ὑπομνήσω καὶ νὰ παραθέσω ἐνταῦθα αὐτολεξεῖ τὴν κυριωτάτην περικοπὴν, ἐν ἣ ὁ γράφας τὸ ἐν τῇ Ἐπιθεωρήσει ἄρθρον ἐξέθηκε τὴν γνώμην του, δικαιολογῶν ἅμα τὴν θλιψίν του διὰ τὴν ἀχρηστίαν τῆς λατινικῆς. Τὰ πράγματα, τὰ ἐπιχειρήματα ἐφ' ὧν βασιίζεται θὰ δικαιώσωσι, φρονῶ, ἢ τουλάχιστον θὰ καταστήσωσι συγγνωστὴν τὴν ἀπόπειράν μου ταύτην.

Καταδείξας τὰς δυσχερεῖς, αἰτινες προέκυψαν ἐκ τῆς βαθμιαίας ἐγκαταλείψεως τῆς λατινικῆς γλώσσης, καὶ αἰτινες προσκαίρως ἐξωμαλίσθησάν πως κατὰ τὴν παρελθούσαν ἑκατονταετηρίδα, ἕνεκα τῆς χρήσεως τῆς γαλλικῆς ὡς γλώσσης ἐπιστημονικῆς παρά τισιν ἔθνεσιν, ὁ συγγραφεὺς ἐξακολουθεῖ οὕτω «Βεβαίως παλινδρομία δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ γείνη· ἢ λατινικὴ εἶναι γλώσσα νεκρά, καὶ ὡς γλώσσα ἐπιστημονικὴ, καὶ ὡς κοινὴ γλώσσα ἡ συνῆθεια τοῦ γράφειν λατινιστὶ τὰ ἐπιστημονικὰ συγγράμματα ἐξέλιπε καὶ πιθανώτατα ἐξέλιπε διὰ παντός· πᾶσα δὲ προσπάθεια πρὸς ἐπάνοδον εἰς τὸ παρελθὸν θάπέβαινε ματαία. Ἄλλὰ καίπερ ἀλυσιτελής δὲν εἶναι ὅμως ἀνοίκειος ἡ θλιψὶς καὶ ἐπιτρέπεται ἡμῖν νὰ θλιβώμεθα διότι οὗτω κατεστράφη ἡ ἐνότις τῆς ἐπιστημονικῆς γλώσσης... Ἡ χρῆσις δεκαπέντε διαφόρων γλωσσῶν, λαλουμένων νῦν ἐν ταῖς πεπολιτισμένους ἔθνεσιν εἶναι μέγιστον κώλυμα, νομίζω δ' ὅτι ἀφ' οὗ καταναλώσῃ τις ὥρας πολλὰς εἰς κατανόησιν συγγραμμάτων γερμανικῶν, ἀγγλικῶν, ἰταλικῶν, ἡσμειώσεων ρωσικῶν, ὀλλανδικῶν, δανικῶν, σουηδικῶν κτλ. ἂδύνατον νὰ μὴ ἀναπολήσῃ μετὰ πόθου τοὺς χρόνους, καθ' οὓς πάσας τὰς ζώσας γλώσσας, ἄς ἐπιπολαίως κατ' ἀνάγκην μανθάνει ὁ ἐπιστήμων, ἀνεπλήρου ἢ γνώσεως μιᾶς μόνης γλώσσης, ἢς ἀπαράμιλλος ἡ σαφάνεια».

Εἶναι βέβαιον ἀναμφισβήτως τὰ παράπονα ταῦτα καὶ ἡ θλιψὶς δικαία. Ὁ συγγραφεὺς μετὰ παρησιαίας διεκήρυξε τὸ ἐνδύμυχον αἶσθημα πάντων. Ὅμως ἂν ἡ θλιψὶς εἶναι δικαία, μὴ δὲν ὑπάρχουσιν ἐπίσης καὶ δικαίαι ἐλπίδες; Ἀφ' οὗ ἡ λατινικὴ ἀνεκλήτως κατεδικάσθη, ὡς μὴ δυναμένη πλέον νὰ χρησιμεύσῃ ὡς κοινῆ

1. Ταῖς ὑπὸ τοῦ συγγραφέως μνημονευομένας γλώσσας προσθεθεῖσθαι τὴν ἰσπανικὴν, ἡ πορτογαλικὴν, ἡ οὐγγρικὴν, ἡ τσεχικὴν, ἡ πολωνικὴν, αἱ διάφοροι διάλεκτοι τῆς κυρίως καλουμένης σλαβικῆς γλώσσης, ἡ βυμανικὴ, ἡ τουρκικὴ, ἡ ἰνδοστανικὴ, καὶ ταῦτα ἂν παραλίπωμεν τὴν ἑλληνικὴν, τὴν λατινικὴν καὶ τόσας ἄλλας.

ἐπιστημονικὴ γλῶσσα, εἶναι ἄρα ἀνεπανόρθωτος ἡ ἀπώλεια; Ἡ παρηκμακυῖα θεραπευτικὴ δὲν εἶναι δυνατὸν ἀντικατασταθῆ ὑπ' ἑτέρας σφριγώσης καὶ καταλλήλοτατης; Καὶ δὲν εἶναι εὐκόλος ἡ τοιαύτη ἀντικατάστασις καὶ προχειροτάτη, ὥστε ὅπως συντελεσθῆ οὐδενὸς ἄλλου νὰ ἦναι χρεῖα ἢ μόνον ἀπλῆς συναιδέσεως;

Τοῦτο ἐπιτρέψατέ μοι νὰ ἐξετάσωμεν νῦν.

Πανταχοῦ, ὅπου ἡ ὀργάνωσις τῆς κλασικῆς ἐκπαιδεύσεως εἶναι κανονικὴ, περιλαμβάνει αὕτη τὴν κατὰ τὸ μᾶλλον ἢ ἥττον πραγματικὴν σπουδὴν ἀμφοτέρων τῶν γλωσσῶν, τῆς τε λατινικῆς καὶ τῆς ἑλληνικῆς. Τοῦτο δὲ τὸ προνόμιον ἐκτῆσαντο ἀμφοτέροι ἕνεκα τῆς μεγίστης αὐτῶν ἱστορικῆς σημασίας τοῦ πλούτου τῆς γραμματολογίας καὶ τῆς τελειότητος τῆς κατασκευῆς τῶν. Κατὰ τοὺς μέσους χρόνους ἐσπουδάζετο μόνον ἡ λατινικὴ, ἀλλὰ κατὰ τὴν ἀναγέννησιν προσετέθη ταύτη καὶ ἡ τῆς ἑλληνικῆς σπουδὴ, γνωστὸν δ' ἡλικίην ῥοπήν ἔσχε τότε ἡ ἑλληνικὴ εἰς τὴν πρῶτον τῶν ἐπιστημῶν καὶ τῶν γραμμάτων, ἐπιταχύνασα τὴν λύσιν τῶν δεσμῶν τῆς ἀνθρωπίνης διανοίας. Ὅμως ἀπὸ δύο ἤδη αἰῶνων ἡ σπουδὴ τῶν δύο τούτων γλωσσῶν βαθμηδὸν παραμελεῖται καὶ ἐν ταῖς ἡμέραις ἡμῶν μάλιστα φόβος μὴ ἡ τοιαύτη παραμέλεισις ἀπολήξῃ εἰς παντελῆ ἐγκατάλειψιν. Ἡ τεραστία τῶν ἐπιστημῶν, τῆς βιομηχανίας, τοῦ ἐμπορίου ἐπίδοσις, ἡ ὁσημέραι αὐξήσασα ἔκτασις τῶν διεθνῶν σχέσεων, ἐγέννησαν νέα συμφέροντα τῶν ἀνθρωπίνων κοινωνιῶν, ἅτινα νέα καθήκοντα ἐπέβαλον τῇ ἐκπαιδεύσει. Μετὰ τῆς ἐπιστημονικῆς διδασκαλίας, ἥτις ἐδέησε νὰ εἰσαχθῆ εἰς τὰ σχολεῖα, μεγίστη κατεβλήθη προσοχὴ καὶ εἰς τὴν σπουδὴν τῶν λαλουμένων γλωσσῶν, αἵτινες κατέστησαν τὸ ἀπαραίτητον ὄργανον τῆς πρὸς ἀλλήλους κοινωνίας τῶν λαῶν, ἀπορούντων νῦν κοινῆς γλώσσης. Ἐνεκα τῶν ἀπαραιτήτων καινοτομιῶν τούτων, ἀμφοτέροι αἱ παλαιαὶ κλασσικαὶ γλῶσσαι ἀδύνατον ἦτο νὰ διατηρήσωσι τὴν ἀποκλειστικὴν οὕτως εἰπεῖν ἡγεμονίαν, ἣν εἶχον ἐν τῇ ἐκπαιδεύσει, κατὰ τὴν παλαιότεραν τῶν σχολειῶν ὀργάνωσιν ἀφέθη δ' αὐτοῖς θέσις δευτερεύουσα, ἀλλὰ καὶ ταύτην δὲν εἶναι ἀσφαλεῖς, ὅτι θὰ κατέχωσιν εἰς τὸ ἐξῆς ἀνευ ἀντιλογίας τινός.

Ἄλλ' αἱ δύο αὐταὶ γλῶσσαι, πρὸς ἃς δυσμενῶς ἔχουσι νῦν οἱ πολλοί, διαφέρουσι ἀλλήλων, καὶ διαφέρουσι μεγάλως· μικρὰ ὅμως ἐδόθη προσοχὴ εἰς τὴν οὐσιωδεστάτην ταύτην διαφοράν, ἥτις ὑπὸ τῶν πλείστων μάλιστα ἀγνωεῖται, καὶ τοῦτο διότι ἐσχατῶς μόλις κατεδείχθη αὕτη πρᾶνός καὶ πρῶθλος ἐγένετο. Ἡ λατινικὴ ἐστὶν ἀναμφηρίστως γλῶσσα νεκρά· οὐδαμοῦ γίνεται σήμερον χρῆσις αὐτῆς, ἐκτὸς τῆς λειτουργίας τῆς καθολικῆς ἐκκλη-

σίας καὶ τῶν παπικῶν ἐγγράφων. Ἡ ἑτέρα ὅμως τῶν κλασσικῶν γλωσσῶν, καίπερ παλαιότερον μορφωθεῖσα, παρέμεινε ὅμως ὡς γλῶσσα ζῶσα. Ὑπὸ τύπον κατὰ τὸ μᾶλλον ἢ ἥττον κανονικὸν τὴν ἑλληνικὴν γράφουσι σήμερον καὶ λαλοῦσι ἑκατομμύρια ἀνθρώπων ἐν τῷ ἑλληνικῷ κράτει καὶ ἐν ἑλληνικαῖς ἐπαρχίαις καὶ κοινότησιν, ἀνὰ τὰς ἀκτὰς τοῦ Βοσπόρου τοῦ Εὐξείνου, τοῦ Αἰγαίου, τῆς Ἀδριατικῆς, κατὰ τὸ δυτικὸν τμήμα τῆς Μεσογείου καὶ παρὰ τὸν Ἀτλαντικὸν αὐτόν· τὴν ἑλληνικὴν γράφουσι καὶ λαλοῦσιν ἐν Κωνσταντινουπόλει, ἐν Ὁδησσῷ, ἐν Ταϊρανίῳ, ἐν Θεσσαλονικίῃ, ἐν Σμύρνῃ, ἐν Κρήτῃ καὶ ἐν ταῖς ὑπὸ τὴν ὀσμανικὴν δεσποτείαν ἑλληνικαῖς νήσοις, ἐν Ἀλεξανδρείᾳ, ἐν Καίρῳ, ἐν Τεργέστη, ἐν Λιβύρνῳ, ἐν Μασσαλίᾳ, ἐν Κορσικῇ, ἐν Λιψία, ἐν Λονδίῳ, ἐν Μαγκεστρία, ἐν ταῖς Ἠνωμέναις Πολιτεῖαις, ἀκόμη καὶ ἐν Σὴν Φραγκίσκῳ, ἐν Καλκούττῃ, ἐν Πετροπόλει. Ἐνεκα δὲ τοῦ πολλαπλασιασμοῦ τῶν σχολειῶν καὶ τῆς ἐπιδόσεως τοῦ περιοδικοῦ τύπου ἀπὸ τῶν χρόνων τῆς παλιγγενεσίας τῆς Ἑλλάδος μέχρι τοῦδε, ἡ γλῶσσα αὕτη γραφομένη ἢ λαλουμένη εἶναι πανταχοῦ σχεδὸν ἡ αὐτὴ. Ἡ λαλουμένη δὲ γλῶσσα, καίπερ μείζονα ἔχουσα ἐλευθερίαν ἐν τῇ συντάξει καίπερ μὴ ὑποβαλλομένη εἰς κανόνας ὅσον ἡ γραφομένη, διατηρεῖ ὅμως στενὴν σχέσιν πρὸς ταύτην καὶ ὑφίσταται βαθμηδὸν τὴν ἐπίδρασιν αὐτῆς. Ἡ γραφομένη πάλιν, μᾶλλον πρυσγγίζουσα τῇ ἀρχαίᾳ, τείνει ὁσημέραι εἰς ὀλοσχερῆ ἀφομοίωσιν. Ἄλλως δὲ ὑπὸ τὸν βυζαντιανὸν αὐτῆς τύπον διετηρήθη πάντοτε ὡς γλῶσσα τῆς ἐκκλησίας, ἥτις μετὰ ζήλου καλλιεργεῖ αὐτὴν, οὐ μόνον ὡς ὑψίστην ἐκδήλωσιν τῆς ἐθνικῆς ιδέας, ἀλλὰ καὶ ὡς γλῶσσαν τῶν ἐβδομηκοντα, τῆς Καινῆς διαθήκης καὶ τῶν Πατέρων. Οὐδέποτε δ' ἐπαύσατο οὕσα ἡ γλῶσσα τῶν λογίων, οἵτινες οὐχ ἥττον τῆς ἐκκλησίας, ἐθεώρουσαν ταύτην ὡς τὸ παλλάδιον τῆς ἐθνικῆς ὑπάρξεως¹. Καὶ ἀπὸ τριῶν καὶ

1 Βλ. ἐν τῇ «Nouvelle bibliographie générale» τοῦ Didot τὸ ἄρθρον τοῦ x. Fustel de Coulanges περὶ τοῦ ἐνδόξου μεγάλου διερμηνεύου τῆς Ὑψηλῆς Πύλης Ἀλεξάνδρου Μαυροκορδάτου τοῦ ἐξ ἀπορρήτων. «Ἐπὸθει, λέγει, ἦνα ἡ ἑλληνικὴ φυλὴ διαφυλάξῃ μετὰ τῆς θρησκείας καὶ τὴν γλῶσσαν καθαρὰν, δι' ἀποσκορακίσεως τῶν τουρκικῶν λέξεων καὶ ἀποφυγῆς τῶν συντακτικῶν τῶν τῶν λατινογενῶν γλωσσῶν. Αἱ ἐπιστολαὶ τοῦ βριθοῦσι τοιοῦτον παρακελεύσεων. Ἦθελε τὸ ἀρχαῖον ἰδίωμα νὰ διδάσκηται ἐν τοῖς σχολείοις, καὶ εἶχε τὴν φιλοδοξίαν νὰ συντελέσῃ εἰς διάπλασιν καθαρουμένης ἑλληνικῆς γλώσσης καὶ εἰς μόρφωσιν ἅμα καὶ ἐξευγενισμὸν τῆς ἑλληνικῆς κοινωνίας. Ἐκτὸς ἐνὸς φυσιολογικοῦ συγγράμματος, ὅπερ ἐξέδωκεν ἐν Ἰταλίᾳ, πάντα τὰ λοιπὰ ἔργα τοῦ ἔγραψεν ἑλληνιστί, προσπαθῶν ὅσον ἔνεστι νὰ πλησιάσῃ τῷ ἀρχαίῳ ἰδίωμάτι.»

Αἱ τοῦ Μαυροκορδάτου ἐπιστολαί, ὧν ὀλίγα εἰσι τετραμμένα εἰς κοινὴν γλῶσσαν πᾶσαι δ' αἱ λοιπαὶ εἰς

πλέον αίωνων κληρικοί και λόγιοι, τοῦ αὐτοῦ ἐμφορούμενοι φιλοπάτριδος αἰσθήματος, οὐδέποτε ἐπαύσαντο ἐργαζόμενοι πρὸς βελτίωσιν τῆς γλώσσης τοῦ λαοῦ καὶ διάπλασιν τῆς γραφομένης. Αἱ δὲ προσπάθειαι αὐτῶν ἔτεινον εἰς τὸ ν' ἀφομοιώσωσι ταύτην τῇ ἀρχαίᾳ, οὐχὶ βεβαίως τῇ ἀττικῇ (ἥτις καίπερ τελειοτάτη ἦν ἀπλῆ διάλεκτος τῆς ἐλληνικῆς), ἀλλὰ τῇ κοινῇ γλώσσῃ, ὡς ἐκαλεῖτο ἡ γλῶσσα, ἥτις μετὰ τὴν ὑπὸ τοῦ Ἀλεξάνδρου κατάκτησιν ἦν ἐν χρῆσει ἐν τῇ ἐξελληνισθείᾳ Ἀνατολῇ, μετὰ δὲ τὴν Ῥωμαϊκὴν κατάκτησιν εἰσεχώρησε μέχρι τῶν πρὸς δυσμὰς ὀρίων τοῦ Ῥωμαϊκοῦ κράτους, κομιζοῦσα μεθ' ἑαυτῆς, μετὰ τοῦ ἐλληνικοῦ πολιτισμοῦ καὶ τὴν Ἰουδαϊκὴν καὶ τὴν χριστιανικὴν θρησκείαν.

Ἐν τῷ εὐγενεῖ ἐκείνῳ ἀγῶνι ἐδιχάζοντο πολυλάκις αἱ γνώμαι, ὡς εἰκός. Καὶ ἄλλους μὲν ὁ ἀναμορφωτικὸς ζῆλος ἐξώθει μέχρι σχολαστικότητος· ἄλλοι δὲ σαγηνευόμενοι ἐκ τῶν θεληγῆτρων καὶ τῆς ἀπλότητος τῆς δημόδους γλώσσης προέβαλλον ὑπέρμαχοι ταύτης. Νῦν ὁμως, ἔνεκα τῆς ὁσημέραι ἐκτεινομένης σπουδῆς τῆς ἀρχαίας γλώσσης, ἔνεκα τῆς ἐπαρκείας ταύτης εἰς τὰς ἀνάγκας τοῦ νεωτέρου πολιτισμοῦ, ἔνεκα τοῦ θαυμασίου ὄργανου, τοῦ τύπου, ἀρίστου καὶ τελεσφορωτάτου θεράποντος τῆς ἐλληνικῆς παιδείας, ἐμορφώθη γλῶσσα γραφομένη, ἥτις, ἐξαιρέσει ὀλιγίστων ἀνωμαλιῶν, αἰτινες δύνανται καὶ πρέπει νὰ θεῶσιν ἐκποδῶν, ἐπέχει σχεδὸν ἐπακριβῶς τὴν θέσιν τῆς ἀρχαίας κοινῆς γλώσσης. Ἐν τῇ γλώσσῃ ταύτῃ πολλὰ συνεγράφησαν πρωτότυπα ἔργα· ἀρκούμαι δὲ χάριν παραδείγματος νὰ ἀναφέρω ἐνταῦθα τὴν *Ἱστορίαν τῆς ἐλληνικῆς ἐπαναστάσεως* τοῦ Τρικούπη καὶ τὴν *Ἱστορίαν τοῦ ἐλληνικοῦ ἔθνους* τοῦ Παπαρρηγοπούλου, συγγράμματα, ἅπερ ἐπαξίως δικαιοῦνται νὰ καταλάβωσι χῶρον ἐν πάσῃ ἱστορικῇ βιβλιοθήκῃ. Πῶς δὲ νὰ παρέλθωμεν ἀμνημόνευτα πολυπληθῆ ἄρθρα, σπουδαιότατα ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ, καταχωριζόμενα ἐν περιοδικῶς συγγράμμασι καὶ ἐν τοῖς δημοσιεύμασι τῶν συλλόγων τῆς Κωνσταντινουπόλεως, τῶν Ἀθηνῶν, τῆς Σμύρνης, καὶ δὴ ἐν αὐτῷ τῷ *Δελτίῳ τῆς ἐλληνικῆς ἀλλογραφίας*, τῷ ὑπὸ τῆς Ἀθήνησι γαλλικῆς Σχολῆς ἐκδιδόμενῳ; Τῆς σήμερον δὲ γραφομένης γλώσσης γίνεται ἀδιαλείπτως χρῆσις πρὸς ἐξελλήνισιν τῶν κυριωτάτων συγγραμμάτων τῆς φιλολογίας, καὶ τῆς ἐπιστήμης τῆς Ἑσπερίας. Εἰς τὴν τελευταίαν δὲ ταύτην κατηγορίαν ὑπάγονται οὐκ εὐάριθμα ἐπιστημονικὰ ἔργα, καὶ μάλιστα ἱατρικὰ, περὶ φυσιολογίας, παθολογίας, ἀνατομῆς κλπ. Ἄλλως δὲ οἱ ἐπιστημονικοὶ

καθαρὰν ἐλληνικὴν ἐδημοσιεύθησαν ἐν Τεργέστῃ ὑπὸ τοῦ κ. Λιβαδά (Ἀλεξάνδρου Μαυροκορδάτου, τοῦ ἐξ ἀπορητῶν, ἐπιστολαὶ ρ'. Τεργέστη, 1879.)

οὗτοι κλάδοι διδάσκονται εὐρύτατα ἐν τῷ ἐν Ἀθήναις Πανεπιστημίῳ. Εὐνόητον δ' ὅτι ἡ τοῦ Ἱπποκράτους καὶ τοῦ Γαληνοῦ γλῶσσα ἡ παρσχοῦσα ταῖς ἱατρικαῖς ἐπιστήμασι τὸ μέγιστον μέρος τοῦ λεξιλογίου των, οὐδαμῶς δυσκολεύεται νὰ παρακολουθῆ τὰς αὐτὰς ἐπιστήμας ἐν τῇ σημερινῇ προόδῳ αὐτῶν.

Προσφυστάτην λύσιν τοῦ ζητήματος, περὶ οὗ πραγματεύεται ἡ παρῶσα ἐπιστολή, θὰ παρεῖχεν ἡ γλωσσικὴ ἐξέτασις τῶν μνημονευθέντων ἔργων. Ἐκ τούτου δὲ θὰ ἐβεβαιούτο κατὰ πόσον κέκτηνται τὰ οὐσιωδέστατα προσόντα γλώσσης ἐπιστημονικῆς, ἥτοι πλούσιον λεξιλόγιον, ἀκριβῆσαν καὶ σαφῆναιαν. Ὡς προδρομον δὲ τοιαύτης ἐργασίας πρόσφορον θὰ ἦτο νὰ παρασχοῦμεν ἐνταῦθα μικρὸν δείγμα. Δυστυχῶς οὔτε ἔχω, οὔτε ἀνέγνω κἀν τὰ ἐν Ἑλλάδι ἐκδοθέντα ἐπιστημονικὰ συγγράμματα, τῶν ἐμῶν μελετῶν περὶ ἄλλα παντελῶς διάφορα περιστερομένων. Ἄλλ' ἐν τούτοις ἀκριβῶς ἐνεύχον ἐπιστημονικοῖς ἔργοις, ἅπερ μέγιστον ἐνέχουσι δι' ἡμᾶς ἐνδιαφέρον, ὡς ἀποδεικνύντα ἐνταῦτῳ καὶ τὸ πρόσφορον τῆς ἐλληνικῆς γλώσσης πρὸς ἐξέτασιν φυσιολογικῶν θεμάτων, καὶ τὴν εὐκολίαν μεθ' ἧς σήμερον τὸ ἐν Ἑλλάδι δημόσιον ἀσμενίζει καὶ κατανεεῖ ταῦτα, ἐκτεθειμένα χάριν τῶν πολλῶν.

Ἀπὸ εἰκοσαετίας ἐκδίδεται ἐν Τεργέστῃ ἐβδομαδιαία ἐλληνικὴ ἐφημερίς, ἡ *Κλειώ*, ἧς σκοπὸς πρωτίστως ἡ περισυναγωγή διὰ μεταφράσεων ἐκ τοῦ ἀλλοδαποῦ τύπου ἢ δι' ἰδίων ἀλληλογραφῶν πάντων τῶν γεγονότων καὶ ἡ ἀνακοίνωσις πάντων τῶν ἔργων, τῶν ἐνδιαφερόντων ἰδιαιτάτα τοῖς Ἑλλησι. Διευθυνομένη ἐμφρόνως καὶ δεξιότατα ὑπὸ τῶν κκ. Διονυσίου Θερεϊανοῦ καὶ Θεαγένους Λειβαδά, ἡ *Κλειώ* προσεκτήσατο ἐν τῷ ἐλληνικῷ κόσμῳ τὸ προσήκον κύρος καὶ πολυπληθεῖς ἔχει ἀναγνώστας. Κατὰ τὸ κρατοῦν νῦν ἔθος δημοσιεύει καὶ αὐτὴ ἐπιφυλλίδας, ἀλλ' ἐπιφυλλίδας λίαν σπουδαίας, ὡς ἀναλύσει ἀρτιφανῶν συγγραμμάτων, μελέτας φιλολογικὰς καὶ ἐπιστημονικὰς, μάλιστα δὲ φυσιολογικὰς. Κατὰ τὸ τελευταῖον ἔτος ἡ *Κλειώ* ἐδημοσίευσε σειρὰν φυσιολογικῶν μελετῶν τῶν διασήμων Γερμανῶν φυσιολόγων, τοῦ Αἰκκελ, τοῦ Κλέβς, τοῦ Χένλε!

Ἐν ταῖς ἐπιφυλλίσιν λοιπὸν ταύταις ἐδημοσιεύθη καὶ ὁ λόγος τοῦ Αἰκκελ *Kuttlarow ψυχῆ καὶ ἔμφυχα κύτταρα* (*Zellseelen und See-*

1. «Κυττάρων ψυχῆ καὶ τὰ ἔμφυχα κύτταρα». λόγος τοῦ Αἰκκελ, ῥηθεὶς ἐν τῇ λέσχῃ τῆς Ὀμονοίας ἐν Βιέννῃ τῷ 1878 (ἀρ. 1110—3 τῆς «Κλειῶς» 1882).

Ἄρχῃ καὶ ἀνάπτυξις τῶν αἰσθήσεων» λόγος τοῦ αὐτοῦ ἐν τῇ Ἐπιστημονικῇ λέσχῃ ἐν Βιέννῃ (ἀρ. 1147—9 τῆς «Κλειῶς» 1883).

Ὀλίγα τινὰ εἰς περιορισμὸν τῶν νόσων», ὑπὸ τοῦ καθηγητοῦ Ἐδ. Κλέβς (ἀρ. 1156—66 τῆς «Κλειῶς» 1883).

lenzellen), οὐ ἔχομεν καὶ γαλλικὴν μετάφρασιν, γενομένην ὑπὸ τοῦ κ. Ίουλίου Σουρῦ¹. Τοῦ λόγου τούτου ἀποσπῶ τὰς δύο πρώτας παραγράφους, παρατιθείς αὐτάς ἐν παραβολῇ πρὸς τὴν ἑλληνικὴν μετάφρασιν, ὅπως οὕτως εὐχερῶστερα καταστή ἡ σύγκρισις τῶν δύο κειμένων καὶ ἡ κρίσις περὶ τῆς ἑλληνικῆς μεταφράσεως...

Καὶ ἐγὼ δ' αὐτὸς ἐποικισμένην τὴν σύγκρισιν ταύτην, στίχον πρὸς στίχον, λέξιν πρὸς λέξιν, εἰμὶ δὲ βέβαιος, ὅτι οὐδεὶς θὰ μὲ δια-

Κυττάρων ψυχὰ καὶ ἔμφυχα κύτταρα.

(Ἐκ τῆς ἐφημερίδος «Κλειούς» τῆς 7 Ὀκτωβρίου 1883.)

Οὐδεμία ἄλλη περιοχὴ φαινομένων ἐν ἀπάσῃ τῇ ἐπικρατεία τῆς ἀνθρωπίνης γνώσεως, ὑπάρχει, ὑπὲρ ἣν παλαιότερον καὶ νῦν ἔτι αἱ ἡμέτεροι θεωροῦσι ἐν τοσαύτῃ διαστάσει ἀπ' ἀλλήλων εὐρίσκονται ἢ ἡ περὶ τῆς ψυχικῆς ζωῆς. Τί εἶνε ἡ ψυχὴ; πῶθεν ἔρχεται καὶ ποῦ ὑπάγει; ὁ ἀνθρώπος μόνον ἔχει ψυχὴν, ἢ καὶ τὰ ζῷα; καὶ ποῦ θύναται; ἄρα γὰρ νὰ εὐθερώσῃ τὰ ὄρια, ποῦ αἱ ἀρχαὶ τῆς ψυχικῆς ζωῆς ἐν τῷ ζῷικῷ βασιλείῳ; πρὸ τῶν τοιούτων καὶ ὁμοίων ζητημάτων παριστάμεθα ἔτι καὶ σήμερον ὡς πρὸ χιλίων καὶ δεσχιλίων ἔτων, ἀνευ ὀριστικῆς ἀπαντήσεως, ἢ τοῦλάχιστον ἀνευ ἀπαντήσεως δυναμένης νὰ τύχῃ γενικῆς ἐπιστημονικῆς παραδοχῆς καὶ κύρουσι.

Ἡ διαρκὴς αὕτη ἀσάφεια περὶ ἐνὸς τῶν σπουδαιοτάτων καὶ δυσχερῶστατων ζητημάτων πάσης ἀνθρωπίνης ἐπιστήμης, ἐν οὐδενὶ ἐτέρῳ σαφέστερον ἐκφάνεται ἢ ἐν τῷ συμπλέγματι ὅτι καὶ αὐτὴ τὸν ψυχικὸν βίον πραγματευομένη ἐπιστήμη, ἢ ψυχολογία, ἔτι καὶ νῦν ἀόριστον κατέχει θέσιν ἐν τῇ χορείᾳ τῶν λοιπῶν ἐπιστημῶν. Οἱ πλεῖστοι τῶν φυσιοδίφων ἐν τῷ παρόντι θεωροῦσι τὸ ἐνεργὸν τῆς ψυχῆς τοῦ ἀνθρώπου καὶ τῶν ζῴων ὡς πραγματικὸν φυσικὸν φαινόμενον καὶ ἐντεῦθεν πιστεύουσιν, ὅτι μόνον διὰ φυσικοεπιστημονικῆς ἐρεῦνης τὸ ὑπὲρ τοῦτο αἰωρούμενον σκότος δύναται νὰ διαφωτισῶσι. Ἐτέρωθεν οἱ πλεῖστοι τῶν ἐξ ἐπιγέλατος ψυχολόγων εἰσὶν ὅλως ἀντιθέτου ἰδέας, καὶ θεωροῦσι τὸν ψυχικὸν βίον, παρὰ τῷ ἀνθρώπῳ τοῦλάχιστον, ὡς ὑπερφυσικὸν πνευματικὸν φαινόμενον, ὅπερ καθορίζεται ὑφ' ὅλων ἄλλων ἢ ὑπὸ τῶν φυσικῶν δυνάμεων μόνον, καὶ ὅπερ διὰ τοῦτο διεκφεύγει πᾶσαν φυσικοεπιστημονικὴν ἐξήγησιν. Κατὰ τὴν καὶ σήμερον ἔτι ἐπικρατοῦσαν ταύτην ἀρχὴν ἢ ψυχολογία εἶνε, κατὰ μέρος ἢ καθόλου «πνευματικὴ» οὐχὶ δὲ «φυσικὴ» ἐπιστήμη.

Τὸ ἀνωτέρω παρατεθὲν κείμενον, ὅπερ οὐχὶ κατ' ἐκλογὴν, ἀλλὰ τυχαίως οὕτως εἶπεῖν παρελάβομεν, δὲν ἐνισχύει τὴν γνώμην, ὅτι ἡ νεοελληνικὴ γλῶσσα, καὶ ὑπ' αὐτὸν τὸν σημερινὸν τύπον αὐτῆς, δύναται νὰ χρησιμεύσῃ τοῖς ἐπιστήμοσι πάντων τῶν ἐθνῶν, δὲν τολμῶ νὰ εἶπω ἀκόμη ὡς ὄργανον διατυπώσεως θεωριῶν καὶ ἀνακαλύψεων, ἀλλὰ τοῦλάχιστον ὡς μεταφραστικὸν ὄργανον, πρὸς εὐχερῆ καὶ πιστὴν διὰδοσιν τῶν ἐργασιῶν πάντων καὶ ἐνὸς ἐκάστου; Ὑπὸ τὴν ἐποψίν ταύτην ἐξεταζομένη ἢ Ἑλλάς ἐδικαιοῦτο νὰ καταλάβῃ ἀπὸ τοῦδε ἰ-

«Φυσικὴ ἱστορία τοῦ στεναγοῦ», ὑπὸ τοῦ καθηγητοῦ Χένλε (ἀρ. 1167—8 τῆς «Κλειούς» 1883).

1. Essais de psychologie cellulaire, par Ern. Haeckel, traduit de l'allemand et précédé d'une préface, par J. Soury (2e édition) Paris, 1880. — Τὸ γερμανικὸν κείμενον βλ. ἐν Haeckel, Gesammelte populäre Vorträge auf dem Gebiete der Entwicklungskunde, Bonn, 1878 σ. 143 κ.

ψεῦση βεβαιοῦντα, ὅτι πληρέστατα συμφωνοῦσιν ἀμφότεραι κατὰ τὴν ἔνοιαν καὶ ὅτι ἀμφότεραι εἰσὶν ἐπίσης σαφεῖς. Ἴσως ὁ κ. Σουρῦ, μᾶλλον εἰδήμων τοῦ θέματος, καὶ ἔχων ὡς ὄργανον γλῶσσαν συμπαθεστέραν, ἐδυνήθη νὰ ποῦ τὴν ἐπίδρασιν τοῦ πρωτοτύπου κειμένου, ἐν ᾧ ὁ Ἑλληὴν μεταφραστὴς ἐφάνη ἀτολμότερος, ἐμμεῖνας πιστότερον εἰς τὸ γράμμα αὐτοῦ; διότι ἄλλως ἐν Γερμανίᾳ βιῶν, διστελεῖ ὑπὸ τὴν ἄμεσον ἐπήρειαν τῆς γερμανικῆς γλώσσης.

Les ames des cellules et les cellules des ames.

Il n'existe point, dans tout le domaine de la connaissance humaine, une question sur laquelle de tout temps et aujourd'hui encore, les idées aient plus différé que sur celle de l'âme. Qu'est-ce que l'âme? D'où vient-elle et où va-t-elle? L'homme seul a-t-il une âme? Où sont les limites, où trouver les commencements de la vie psychique dans le règne animal? A toutes ces questions, de nos jours, comme il y a mille ou deux mille ans, il n'existe point de réponse certaine, décisive et telle qu'elle puisse être généralement acceptée par la science.

Cette obscurité, qui persiste à régner sur une des questions les plus graves et les plus difficiles de toute la science, est surtout sensible lorsque l'on considère que, entre les autres connaissances, la science de l'âme, la psychologie, occupe encore aujourd'hui une place tout à fait indéterminée. La plupart des naturalistes regardent présentement les fonctions psychiques de l'homme et des animaux comme de vrais phénomènes naturels; partant, ils n'ont foi que dans l'investigation scientifique pour arriver à dissiper les ténèbres qui planent sur ce sujet. D'autre part, le plus grand nombre des psychologues de profession sont d'un avis opposé: ils tiennent la vie psychique — du moins chez l'homme — pour un fait d'ordre surnaturel, pour un phénomène spirituel, déterminé par de tout autres forces que celles de la nature, et qui défie toutes les explications des sciences naturelles. D'après cette manière de voir, qui domine encore de nos jours, la psychologie est en partie ou en tout «une science spirituelle», non une science naturelle.

δικαιτέραν ὅλως θέσιν ἐν τῷ ἐπιστημονικῷ ἐργαστηρίῳ τοῦ κόσμου.

Δυνάμεθα ὅμως καὶ πλείονα νὰ ἐλπίζωμεν. Ὁ πόθος τῆς προόδου καὶ ἡ ἀναμορφωτικὴ δύναμις, ἀτινα ἀπὸ πενήτηντα ἔτων περιήγαγον καθ' ἅπαντα τὸν ἑλληνικὸν κόσμον τὴν γραφομένην γλῶσσαν εἰς τὴν σημερινὴν κατάστασιν αὐτῆς, ὁ ζῆλος οὗτος, ἡ δύναμις αὕτη οὐδαμῶς ἀπεσβέσθησαν. Ὅθεν δυνάμεθα νὰ θεωρῶμεν τὴν παροῦσαν κατάστασιν, ὡς μεταβατικὴν, ὡς σταθμὸν ἐν τῇ ὁδῷ, ἣν πορεύεται ἡ νεωτέρα Ἑλλάς. Πρὸς στιγμὴν εἶχε καταλάβῃ τοὺς Ἕλληνας ἐνδοιασμός, ἀν πρέπη νὰ διατηρήσωσι τὴν κανονικὴν γλῶσσαν, τὴν γλῶσσαν τῶν προπατόρων ἢ νὰ σχηματίσωσι γλῶσσαν νέαν, κατὰ τὸ παράδειγμα τοῦ σχηματισμοῦ τῶν νεολατικῶν γλωσσῶν ἐκ τῆς λατινικῆς; τὸ ζήτημα συνελήθη ἐπὶ τινὰ χρόνον, ἀλλὰ νῦν θεωρεῖται ὡς ὀριστικῶς λελυμέ-

νον. Τὸ ἔθνικὸν πνεῦμα κατίσχυσεν, ἡ δὲ παρὰ πάντων νῦν γραφομένη γλῶσσα εἶναι αὐτὴ καὶ ἡ παλαιά, καίτοι ἐνιαχοῦ — ὁμολογητέον τοῦτο — ἐφθαρμένη καὶ παραμεροφωμένη. Ὅστε ὑπολείπεται μόνον ν' ἀποκατασταθῇ ἡ ἀρχαία μορφή, ἡ δύναμις καὶ τὸ κάλλος.

Εἰς τοῦτο δὲ μετ' ἀφοσιώσεως ἀσχολοῦνται ἄνδρες ἐπιφανεῖς, μάλιστα ὅσοι ἐν τῇ ἄλλοδαπῇ βιοῦντες, συναισθάνονται ὅποσον ἔνεκα τῶν τοιούτων παραμορφώσεων ὑποτιμᾶται ἡ ἀξία τῆς ἔθνικης γλώσσης ὑπὸ τῶν ξένων ἐλληνοιστῶν· δὲν εἶναι δὲ περιφρονητέα ἡ γνώμη τῶν ἀντιπροσώπων τούτων τῆς ἐπιστήμης ἐν τῇ Ἑσπερίᾳ. Ὁ κ. Ῥενὰν ἔλεγεν ἐσχάτως πρὸς ἰσραηλίτας ἀκροατάς, ὅτι ἡ Βίβλος δὲν εἶναι κτῆμα ἀποκλειστικὸν τῶν Ἰουδαίων, ἀλλ' ἀνήκει τῇ ἀνθρωπότητι· τοῦτ' αὐτὸ εἰρήσθω καὶ περὶ τῆς ἐλληνικῆς γλώσσης, ἀνηκούσης οὐ μόνον τῇ Ἑλλάδι, ἀλλ' ἐπίσης τῇ ἀνθρωπότητι.

Γράφων ταῦτα ἀναμιμνήσκομαι γεγονόςτος, ὅπερ ἀναγκαῖον κρίνω νὰ μὴ παρέλθω ἐν σιγῇ. Ἐν τῇ Ἑπετηρίδι τοῦ Συλλόγου τῶν ἐλληνικῶν σπουδῶν τοῦ ἔτους 1870, δημοσιεύσας «Παρατηρήσεις περὶ τῆς προοδευτικῆς ἀναμορφώσεως καὶ τῆς σημερινῆς καταστάσεως τῆς ἐλληνικῆς γλώσσης» κατεχώρισα καὶ λόγον τινὰ τοῦ κ. Ἡρ. Βασιάδου, ῥηθέντα ἐν γενικῇ συνελεύσει τοῦ ὑπὸ τούτου ἰδρυθέντος ἐν Κωνσταντινουπόλει Ἑλληνικοῦ φιλολογικοῦ Συλλόγου, γεγραμμένον ἐν γλώσσῃ καθαρρευοσῆ, ἧς ἡ χρῆσις δυνάμεθα νὰ ἐλπίζωμεν ὅτι θὰ καταστῇ γενικωτέρα.

Ὁ Στούαρτ Μίλλ, ἐταῖρος τοῦ Συλλόγου, ἄμα λαβὼν τὴν Ἑπετηρίδα μοὶ ἔγραφε ταῦτα: «Ὅντως ἀξιοσημείωτος εἶναι ὁ λόγος τοῦ κ. Βασιάδου ὑπὸ τὴν ἐποψιν τῆς γλώσσης. Εἶναι αὐτὴ ἡ ἀρχαία ἐλληνικὴ ἐν τῇ καθαρότητι τῶν γραμματικῶν τύπων, αἱ δὲ παραλλαγὴ τοῦ λεξιλογίου καὶ τῶν φράσεων προέρχονται ἐκ τῶν μεταβολῶν, ἧς ἡ πάροδος τῶν αἰώνων ἐπιφέρει ἀναποδράστως εἰς πᾶσαν λαλουμένην γλῶσσαν. Χαρὰν δ' ἐμποιοῦσιν αἱ τοιαῦται μεταβολαί, διότι ἡ προσπάθεια τοῦ γράφειν ἀπραλλάκτως ἐν πᾶσιν ὡς οἱ ἀρχαῖοι θὰ εἶχεν ἀποτέλεσμα τὴν ἀδυναμίαν τῆς ἐκθέσεως διανοημάτων διαφόρων τῶν ἐκείνων. Ἐγὼ δὲ φρονῶ, ὅτι τὰ λατινικὰ τοῦ Βάκωνος καὶ τοῦ Καρτεσιου ἐμφαίνουσι πρόοδον τῆς γλώσσης ἐν συγκρίσει πρὸς τὴν γλῶσσαν τοῦ Κικέρωνος. Ἄν οἱ μεγάλοι ἐκεῖνοι φιλόσοφοι ἔγραφον ἐν ταῖς χρόνις τῶν αὐτοκρατόρων θὰ ἐπλούτιζον ἀναμφηρίστως καὶ θὰ ἐκάλλυνον τὴν λατινικὴν. Ἄν δὲ γεννηθῇ ἐν Ἑλλάδι ἀνὴρ ἔχων τὴν μεγαλοφυίαν τοῦ Πλάτωνος ἢ τοῦ Ἀριστοτέλους θὰ συντελέσῃ ὅσον ἐκεῖνοι τὸ πάλαι εἰς τὴν πρόοδον τῆς γλώσσης».

Ἦδη ἐπεράτωσα τὸ ἐμὸν ἔργον. Ἐν ταῖς ἐπιβληθεῖσί μοι στενοῖς ὁρίοις προσεπάθησα νὰ συνοψίσω τοὺς λόγους, ὧν ἔνεκα ἐμόρφωσα τὴν πεποιθήσιν μου ταύτην. Ἄλλ' οὔτε τυφλὴ εἶναι ἡ τοιαύτη πεποιθήσις μου, οὔτε θὰ ἐπιμένω παραλόγως εἰς αὐτήν. Ἄν ὑποδειχθῇ προσφορωτέρα λύσις, τὰ μάλα ἀσμένως θὰ ἀποδεχθῶ αὐτήν. Ἀνάγκη ὅμως νὰ ὑποδειχθῇ μία εἰσαδήποτε λύσις, διότι ἀτοπώτατον νὰ παρατείνηται ἐπ' ἄπειρον ὁ κυκεὼν, ὃν ὡς ἀριστα περιέγραψεν ὁ συγγραφεὺς τοῦ ἐν τῇ Ἑπιθεωρήσει ἄρθρου. * * Π.

ΜΥΡΜΗΚΕΣ, ΜΕΛΙΣΣΑΙ ΚΑΙ ΣΦΗΚΕΣ

Συνίξιμα· ἐδὲ σελ. 47.

Δ'

Πόλεμοι τῶν μυρμηκῶν. — Ἐχθροί. — Κατοικίδια ζῶα. — Δουλεῖα.

Γενικῶς εἰπεῖν αἱ σχέσεις τῶν μυρμηκῶν πρὸς τὰ λοιπὰ ζῶα εἶνε διαρκῶς ἐχθρική. Μέχρι θανάτου πόλεμος εἶνε κεκηρυγμένος παρ' αὐτῶν κατὰ πάντων.

Καίτοι τὸ μέλι εἶνε ἡ κυρία τροφή τῶν μυρμηκῶν τῶν ἐν αἰχμαλωσίᾳ χάριν παρατηρήσεων τηρουμένων, μετ' ἀρεσκευῆς μεγίστης ἐσθίουσι καὶ κρέας, ἐν ἀγρία δὲ καταστάσει πληθὺς ἐντόμων κατατρώγεται ὑπ' αὐτῶν.

Οἱ τῶν θερμῶν κλιμάτων μύρμηκες θηρεύουσι καθ' ὁμάδας, ἢ μᾶλλον κατὰ στρατίας. Ὁ Savage ἰδοῦ πῶς περιγράφει θήραν μυρμηκῶν (*Anomma arceus West*) τῆς δυτικῆς Ἀφρικῆς. «Ἐμποδίζουσι, λέγει, τὸν ταχὺν πολλαπλασιασμὸν τῶν φθοροποιῶν ἐντόμων καὶ τῶν μικρῶν ἔρπετων, καταναλίσκουσι μέγαν ἀριθμὸν νεκρῶν ζῶων, τὰ ὅποια εὐρίσκουσι πανταχοῦ σπητόμενα, καὶ πληροῦντα μολυσματικῶν ἀερίων τὴν ἀτμοσφαιραν. Πρὸς δὲ, ὅπερ δὲν στερεεῖται ἐπίσης ἀξίας, ἐν τῇ διακεκαυμένῃ ταύτῃ ζώνῃ, ἀναγκάζουσι τοὺς κατοίκους νὰ τηρῶσι τοὺς οἴκους των, τὰς πόλεις των καὶ τὴν γειτονεῖαν των ἐν καθαριότητι. Οἱ πάντες τρέμουσιν ἐνώπιον τῶν μυρμηκῶν τούτων.

Μόλις εἰσέρχονται οὗτοι εἰς οἰκίαν τινὰ, καὶ ἀμέσως αὐτὴ ἐγκαταλιμπάνεται ὑπὸ τῶν ποντικῶν, σαυρῶν, κατσαρίδων καὶ παντὸς ἀκαθάρτου ἐντόμου πληροῦντος τὰς κατοικίας.

Ἄνερεινῶσι τὸν οἶκον μετὰ τῆς μεγαλειτέρας τάξεως, ἐκτὸς ἂν διαταραχθῶσιν ἐν τῷ ἔργῳ των· πολλάκις μάλιστα διασκορπίζονται, ληίζοντες τὰ πάντα. Ἄν εὐρωσὶ τι τῆς ἀρεσκευῆς των ἐπισωρεύονται ἐπ' αὐτοῦ, καὶ τότε μόνον δι' ἐπιχύσεως ζέοντος ὕδατος εἶνε δυνατὴ ἡ καταστροφή των.